

აპოლონ თაბუაშვილი

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

თორნიკე მარუაშვილი

მკვლევარი

რუსეთის არმიის ღებერთიერები XVIII საუკუნის საქართველოში

XVIII საუკუნის II ნახევარში ქართლ-კახეთის სამეფოში რამდენჯერმე შემოვიდა რუსეთის არმიის დანაყოფები. პირველად საქართველოში რუსეთის არმიის საექსპედიციო კორპუსი 1769-1772 წლებში იმყოფებოდა; რუსეთის არმიის ნაწილები საქართველოში განთავსებული იყო, ასევე 1783-1787 წლებში; რუს სამხედროებს ქართლ-კახეთში ვხვდებით 1796-1797 წლებშიც.¹ მათ საქართველოში შემოსვლას ყოველ ჯერზე თავისი კონკრეტული მიზანი ჰქონდა, რაც ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ კარგად არის შესწავლილი. შესაბამისად, აღნიშნულ საკითხზე ყურადღებას აღარ გავამახვილებთ და სტატიაში განვიხილავთ მხოლოდ რუსეთის არმიის ღებერთიერების საკითხს.

საქართველოში მყოფი რუსეთის არმიის ღებერთიერების შესახებ გარკვეული ინფორმაციას ვხვდებით დოკუმენტურ და სხვა სახის წყაროებში, რომლებზეც ქვემოთ გავამახვილებთ ყურადღებას. აღნიშნულ საკითხს რამდენიმე ავტორი მოკლედ შეეხო. მათგან, უპირველესად, აღსანიშნავია პ. ბუტკოვის ნაშრომი², რომელსაც გარკვეულწილად წყაროს მნიშვნელობაც გააჩნია. საქართველოში მყოფ რუსეთის არმიის ღებერთიერებს ეხება ვ. მაჭარაძე.³ ამ-

¹ ამჯერად ჩვენი ინტერესის სფერო არ არის XVIII საუკუნის მიწურულსა და XIX საუკუნის დასაწყისში შემოსული რუსული არმია, რომელმაც უზრუნველყო სამეფოს გაუქმება.

² P. Butkov. Materialy dlâ novoj istorii Kavkaza. čast pervaa. SPB. 1869 (П. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа. часть первая. СПб. 1869).

³ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxebris ruset'-sak'art'velos urt'iert'obis istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i I. t'bilisi. 1988; nacili III. nakvet'i II. t'bilisi. 1997 (ვ. მაჭარაძე.

ჯერად ჩვენი მიზანია ყველა არსებული წყაროს საფუძველზე საკითხის შედარებით სრულყოფილად შესწავლა.

როგორც ცნობილია, 1769 წლის ზაფხულში საქართველოში შემოვიდა მცირერიცხოვანი რუსული სამხედრო კორპუსი გენერალ გოტლიბ კურტ ჰაინრიხ ტოტლებენის მეთაურობით. თავდაპირველად რუსეთის იმპერატორ ეკატერინე II-ის (1762-1796 წწ.) 1769 წლის 27 მარტის ბრძანებულებით საქართველოში იგზავნებოდა მცირე რაზმი: გენერალი – ერთი კაცი, ქვეითი ასეული – 159 კაცი, დრაგუნი – 92 კაცი, ჰუსარი – 85 კაცი, 6 ქვემეხის მომსახურე პერსონალი – 72 კაცი, საინჟინრო ჯარის პოდპორუკი – 1 კაცი, მკურნალი – 1 კაცი, სულ – 411 კაცი.⁴ რუსეთის იმპერიამ გაითვალისწინა რა ერეკლე II-ის თხოვნა, სამხედრო კონტიგენტის გაზრდის გადაწყვეტილება მიიღო. იმპერატორის 1769 წლის 22 ოქტომბრის ბრძანებულებით საქართველოში უნდა შემოსულიყო დამატებითი სამხედრო ძალები: ტომსკის პოლკი – 2093 კაცი, მუშკეტერთა ერთი ასეული – 164 კაცი, კარაბინერთა ორი ესკადრონი – 361 კაცი, ჰუსართა ორი ესკადრონი – 369 კაცი, ორასი დონის კაზაკი ოფიცრებით – 201 კაცი, ყალმუხები⁵ ოფიცრებით – 311 კაცი, არტილერიის მომსახურე პერსონალი – 288 კაცი, სულ – 3787 ჯარისკაცი.⁶

რუსეთის არმიის საექსპედიციო კორპუსის საქართველოში ყოფნის დროს გაქცეული ჯარისკაცების შესახებ ცნობები ოფიციალური დოკუმენტებით დასტურდება. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა 1770-1771 წლებში ფოთის ციხის გარემოცვასთან დაკავშირებული მოვლენები.

კორპუსის გენერალმა ტოტლებენმა ერეკლე II-სთან ცნობილი დაპირისპირების შემდგომ მოინდომა ფოთის დაკავება და 1770 წლის 3 ოქტომბერს ციხეს ალყა შემოარტყა, თუმცა მისი მცდელობა უშედეგოდ დასრულდა და 1771 წლის 6 თებერვალს ალყა მოხსნა. კორპუსი მეტად რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რაც გამოწვეული იყო მომარაგების პრობლემით. აქვე

მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი I. თბ. 1988; ნაწილი III. ნაკვეთი II. თბ. 1997).

⁴ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxevis ruset'-sak'art'velos urt'iert'obis istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i I, pp. 78-79 (ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი I, გვ. 78-79).

⁵ ყალმუხები საქართველოში საერთოდ არ ჩამოსულან, ისინი ჩაანაცვლეს კაზაკებით.

⁶ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxevis ruset'-sak'art'velos urt'iert'obis istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i I, p. 103 (ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი I, გვ. 103).

უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთის არმიის მომარაგების პრობლემები მას შემდეგ დაიწყო, რაც ტოტლებენი ერეკლე II-ს დაუპირისპირდა.

გენერალ ტოტლებენის საქართველოდან გაწვევის შემდეგ კორპუსის მეთაურად დაინიშნა გენერალი ალექსი სუხოტინი. თუ რა მდგომარეობაში დახვდა ჯარი სუხოტინს, ეს კარგად ჩანს მისი 1771 წლის 5 ივნისის წერილიდან რუსეთის მთავრობისადმი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ მომარაგების პრობლემების გამო ჯარისკაცები სურსათ-სანოვავის, ტანისამოსისა და ტყვია-წამლის გარეშე ყოფილან დარჩენილი, მოშლილა აღრიცხვიანობაც. სუხოტინი შექმნილი მდგომარეობის გამო ტოტლებენს ადანაშაულებდა.⁷

მას შემდეგ, რაც ტოტლებენმა საქართველო დატოვა და ის რუსეთის მთავრობამ გენერალ სუხოტინით ჩაანაცვლა, ერეკლე II-მ ახლად წარმოგზავნილ გენერალს დახმარება გაუწია. შედეგად, გადაიჭრა მომარაგების პრობლემა და კორპუსის მდგომარეობა შედარებით გაუმჯობესდა. მიუხედავად ამისა, გენერალმა სუხოტინმაც უგულვებელყო ერეკლეს საბრძოლო გეგმა და, ტოტლებენის მსგავსად, ფოთის ციხის დაკავება გადაწყვიტა. ციხის გარემოცვა 1771 წლის ზაფხულში დაიწყო, თუმცა ვერც მეორე მცდელობისას მოხერხდა მისი აღება. ოქტომბერში სუხოტინმა ფოთს ალყა მოხსნა. ჯარისკაცების ღიდ ნაწილი კი ციებ-ცხელებითა და სხვა სენით დაავადდა. გარემო პირობებიდან გამომდინარე, ჯარისკაცებში ავადმყოფობა მასობრივად ვრცელდებოდა და თავად გენერალი სუხოტინიც კი დაავადდა. 1771 წლის 20 ოქტომბრის მოხსენებაში გენერალი სუხოტინი სამხედრო კოლეგიას ამცნობდა, რომ საბრძოლო მოქმედებებში დაღუპულა 4 რუსი ჯარისკაცი, დაჭრილა 15, ავადმყოფობით და ჭრილობებით კი გარდაცვლილა 293, ხოლო 57 ჯარისკაცი გაქცეულა. მის დაქვემდებარებაში კი იმ დროისათვის სულ 782 ჯანმრთელი და 1934 ავადმყოფი სამხედრო პირი ყოფილა.⁸

როგორც ვხედავთ, გენერალი სუხოტინი ოფიციალურად ადასტურებდა, რომ მისი კორპუსიდან 57 ჯარისკაცი გაიქცა. თუმცა, შესაძლოა, მათი რაოდენობა უფრო მეტი იყო.

⁷ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxevis ruset'-sak'art'velos urtiert'obis istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i II, p. 61 (ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი II, გვ. 61).

⁸ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxevis ruset'-sak'art'velos urtiert'obis istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i II, p. 70 (ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი II, გვ. 70).

დენობა 57-ზე მეტიც ყოფილიყო და მთავრობისათვის გაგზავნილ მოხსენებაში განგებ გაეზარდა ავადმყოფობით გარდაცვლილთა რაოდენობა, რათა საყოველთაო დეზერტირობის შემთხვევებზე პასუხისმგებლობა თავიდან აერიდებინა.

კორპუსის მდგომარეობას უკეთესად წარმოაჩენს კაპიტანი ლვოვის მიერ რუსეთში გაგზავნილი მოხსენებები, რომლებშიც ყურადღება გამახვილებულია ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე – 1772 წლის 27 ივნისის მოხსენებაში ხაზგასმულია ჯარისკაცებისათვის ხელფასების გადაუხდელობის პრობლემაზე, ასევე ტანისამოსის არქონასა და მედიკამენტების უკმარისობაზე. მისივე თქმით, ყოველივე ამის გამო ჯარისკაცებს უწევდათ მუნდირისათვის სათაკილო საქმის კეთება. მაგალითად, ისინი ჩეხდნენ შეშას და ყიდდნენ ქართველებზე, გლეხებს ეხმარებოდნენ ბალახის მოთიბვაში, რითაც თავს ირჩენდნენ.⁹

ბუნებრივია, მსგავს პირობებში დეზერტირთა რაოდენობა გაიზრდებოდა და მათი რიცხვი 57 კაცს დიდად გადააჭარბებდა. 1772 წლის 10 ივლისით დათარიღებულ ლვოვის შემდეგი მოხსენება სწორედ აღნიშნულ გარემოებას ადასტურებს: „მისი აღმატებულება ბატონი სუხოტინი თავისი კორპუსით იმყოფება ანანურში, საიდანაც ხვალ აპირებს გასვლას. თქვენო ბრწყინვალეზე, რიგითების გაქცევა იმდენად გახშირდა, რომ იშვიათია დღე, როდესაც რამდენიმე დეზერტირმა არ დაგვტოვოს, ამჟამად აქაური კორპუსი იმდენად შემცირდა, რომ ყველა ჩინიდან შეადგენს არა უმეტეს 2000 კაცს“.¹⁰

რუსეთის არმიიდან გაქცეულ ჯარისკაცებს ეხება, ასევე ლვოვის 1772 წლის 29 სექტემბერის მოხსენებაც, რომელშიც აღნიშნულია, რომ იმერეთის მეფე სოლომონი მას ატყობინებდა სუხოტინის კორპუსიდან 26 გაქცეული ჯარისკაცის შესახებ. მათგან 8 ჯარისკაცი სოლომონთან თვითნებურად მისულა, რომლებიც მანამდე დადიანს დაუტყვევებია. ამავე ცნობით, დადიანთან სხვა დეზერტირებიც იმყოფებოდნენ, რომლებსაც სამეგრელოს მთავარი ოსმალებზე ჰყიდდა.¹¹

⁹ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxevis ruset'-sak'art'velos urtiert'obis istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i II. dokumentebi, pp. 811-815 (ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი II. დოკუმენტები, გვ. 811-815).

¹⁰ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxevis ruset'-sak'art'velos urtiert'obis istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i II. dokumentebi, p. 833 (ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი II. დოკუმენტები, გვ. 833).

¹¹ V. Mačaraje. Masalebi XVIII saukunis meore naxevis ruset'-sak'art'velos urtiert'obis

როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1769-1770 წლებში საქართველოში შემოსული რუსი სამხედროების რაოდენობა დაახლოებით 4000 კაცით განისაზღვრებოდა, გაწვევის მომენტში კი, კაპიტან ლვოვის მოხსენების მიხედვით, მთლიანი კორპუსის რიცხოვნობა შეადგენდა 2000 კაცს. ამდენად, აღნიშნული კამპანიის დროს საქართველოში რუსულმა კორპუსმა თითქმის 2000 ჯარისკაცი დაკარგა. ცხადია, 2000 რუსი ჯარისკაცი საქართველოში არ დარჩენილა. მათი ნაწილი საბრძოლო მოქმედების დროს დაიღუპა, ნაწილი ციებით ან სხვა დაავადებით გარდაიცვალა, გაქცეულ ჯარისკაცთა ერთი ნაწილი დადიანს ოსმალებისათვის მიუყვლია. არც ისაა გამორიცხული, რომ რუსი დეზერტირების ნაწილი საქართველოდან სხვა ქვეყანაში წასულიყო, ხოლო მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი საქართველოში უნდა დარჩენილიყო. ეჭვგარეშეა, რომ საქართველოში დარჩენილი რუსი დეზერტირების რაოდენობა რამდენიმე ასეულ ადამიანს შეადგენდა.

რუსი დეზერტირების საქართველოში ყოფნა სხვა სახის ქართული წყაროებითაც დასტურდება. მაგალითად, ქართლ-კახეთის მდივანბეგ იესე ოსეს ძის თავგადასავალში აღნიშნულია: „შარშან რომ რუსები შემოვიპარე – ივანე პატარა დიდმიდამ, სტეფანე თიანეთიდან, ნიკოლა ჯინჯილახანიდამ, დიდი ივანე სასტიკის საპყრობილედან, – მშიერი, შიშველი, სასიკვდილოს მიცემული გამოვიყვანე. ჯერ ეს მიყო, ოსე გამიქცია, ახლა ოთხივე ერთად გაიქცნენ და თოფხანაში შევიდნენ; მიბოძა, მარა გემო არა ჰქონდა იმათს-ლახლებას და არიან თოფხანაში“.¹²

როგორც ვხედავთ, რამდენიმე რუსი იესეს ოსეს ძის ყმა გამხდარა. ისინი, რა თქმა უნდა, ყოფილი ჯარისკაცები იყვნენ. ცხადია, ფეოდალის ყმობაში შესვლის მიზეზი მძიმე ყოფით იქნებოდა განპირობებული. იესეს ორი მათგანის ყმობაში აყვანის სანაცვლოდ გარკვეული საფასურიც გაუღია – ნიკოლა ჯინჯილახანიდან, ანუ საპყრობილიდან, დიდი ივანე კი „სასტიკის საპყრობილედან“ დაუხსნია. როგორც ჩანს, გაქცეულ ჯარისკაცებს გარკვეული დანაშაული ჩაუდენიათ, რამაც განაპირობა კიდევ მათი საპყრობილეში ყოფნა.

istoriisat'vis. nacili III. nakvet'i II. dokumentebi, pp. 835-839 (ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მერე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III. ნაკვეთი II. დოკუმენტები, გვ. 835-839).

¹² Iese Barat'ašvilis c'xovreba-anderji. tek'sti gamosc'a šesavalit', šenišvnebit', lek'sikonit'a da sajieblebit' Avt'andil Ioselianma. masalebi sak'art'velos da kavkasiis istoriisat'vis (mski). nakvet'i 28. t'bilisi. 1950, p. 95 (იესე ბარათაშვილის ცხოვრება-ანდერძი. ტექსტი გამოსცა შესავალით, შენიშვნებით, ლექსიკონითა და საძიებლებით ავთანდილ იოსელიანმა. მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის (მსკი). ნაკვეთი 28. თბ. 1950, გვ. 95).

ჩვეულებრივ, ფეოდალურ საქართველოში სხვადასხვა სახის დანაშაულის, მათ შორის ქურდობის, საკონპენსაციოდ დადგენილი იყო გარკვეული ფულადი ჯარიმა. დამნაშავეებს საპყრობილში უმეტესად დროებით, დაკისრებული ჯარიმის გადახდამდე, ათავსებდნენ. ამ შემთხვევაშიც, ჩანს, თავადმა ორი რუსი დეზერტირის ჩადენილი დანაშაულისათვის დაკისრებული ჯარიმა გადაიხადა, რის შედეგადაც ისინი მისი ყმები გახდნენ. თუმცა, როგორც ავტორი აღნიშნავს, საბოლოოდ, რუსი ყმები გაქცეულან და სამეფო „თოფხანაში“, ანუ საარტილერიო შენაერთში შესულან.

XVIII საუკუნის 80-იან წლებში ქართლ-კახეთის სამეფოში რუსი დეზერტირების ყოფნა ქართული დოკუმენტური წყაროებითაც დასტურდება: „რუსს ხუროს ტრიფილას და ვასილს თავიანთის ჯამაგირში ბოძებიათ“, – აღნიშნულია „ახტალის დანახარჯის წიგნში“.¹³

ქართლ-კახეთის სამეფოში მყოფ რუს დეზერტირებზე გარკვეული ცნობებია დაცული ბუტკოვის ნაშრომშიც.¹⁴

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ჯარისკაცთა მნიშვნელოვანი ნაწილის ფოთის ალყის დროს გაქცევის მიუხედავად, როგორც წყაროებიდან ირკვევა, რუსი დეზერტირები ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოში დასახლდნენ. ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ სხვადასხვა დროს რუსეთის იმპერატორები გაქცეული ჯარისკაცების მფარველობისათვის ერეკლე II-ს ადანაშაულებდნენ და არა იმერეთის მეფეებს.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, რუსული სამხედრო კორპუსი საქართველოში 1783-1787 წლებშიც იმყოფებოდა. ამჯერად რუსული ჯარი საქართველოში გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობების შესაბამისად შემოვიდა. თუმცა, ქართველი მხარის უკმაყოფილების მიუხედავად, 1787 წელს, მას შემდეგ, რაც რუსეთ-ოსმალეთის ომი დაიწყო, საქართველო დატოვეს. აღნიშნულ კორპუსს პოლკოვნიკი ბურნაშოვი ხელმძღვანელობდა. ამ პერიოდში ქართველი მეფისა და რუსეთის ჯარის ხელმძღვანელთა შორის აშკარა დაპირისპირება არ ყოფილა, არც ჯარის ცუდ მომარაგებასა და დეზორგანიზაციის შესახებ არსებობს ცნობები. შესაბამისად, წყაროებით არ დასტურდება დასახე-

¹³ N. Berjanišvili. Masalebi sak'art'velos ekonomiiuri istoriisat'vis. nacili III. t'b. 1955, p. 99 (ბერძენიშვილი. მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის. ნაწილი III. თბ. 1955, გვ. 99).

¹⁴ P. Butkov. Materialy dlâ novoj istorii Kavkaza. čast pervaa, p. 287 (П. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа. част первая, гл. 287).

ლებული სამხედრო დანაყოფიდან ჯარისკაცთა გაქცევის ფაქტები.

განსხვავებულ სურათს ვხვდებით 1796-1797 წლებში. როგორც ცნობილია, 1796 წლის აპრილში რუსეთ-ირანის ომი დაიწყო, რომელიც იმავე წლის ნოემბერში შეწყდა. თავად ვალერიან ზუბოვის ხელმძღვანელობით რუსეთის 13-ათასკაციანი ჯარი 1796 წლის აპრილში ყიზლარისკენ გაემართა და 10 მაისს მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრე – დერბენტი დაიკავა. ივლისში ზუბოვის სარდლობით რუსეთის ჯარმა ჩრდილოეთ აზერბაიჯანის თითქმის მთელი ტერიტორია დაუბრკოლებლად გაიარა და ნოემბრისთვის მტკვრისა და არაქსის შესართავთან დაბანაკდა. აქედან უნდა მიეტანათ იერიში ირანის ძირითად ტერიტორიაზე, თუმცა ეკატერინე II-ის გარდაცვალების გამო ეს აღარ განხორციელდა. ტახტის მემკვიდრე პავლე I-მა ჯარის რუსეთში დაბრუნების განკარგულება გასცა. რუსეთის არმიის უკან გაწვევა დროში გახანგრძლივდა და კორპუსის ნაწილები სავაკუაციოდ საქართველოსა და ბაქოსაკენ დაიდრნენ.

სწორედ ამ მოვლენებს უკავშირდება საქართველოში რუსეთის არმიის დეზერტირების ახალი ნაკადის გამოჩენა. არმიის ნაწილები ქართლ-კახეთში 1797 წლის შემოდგომამდე დარჩნენ. დროის ამ მონაკვეთში კი, როგორც ჩანს, კორპუსიდან სამხედროები გაიქცნენ. ამას ადასტურებას რამდენიმე წყარო – მაგალითად, 1797 წლის 15 სექტემბრის გენერალ გუდოვიჩის მოხსენება, რომელშიც აღნიშნულია, რომ პოდპოლკოვნიკ სპეშნევის გაექცნენ ჯარისკაცები,¹⁵ დარეჯან დედოფლის 1798 წელის იანვარის დასაწყისში შედგენილი წერილიდან ირკვევა, რომ რუსი დეზერტირების ახალი ტალღა ქვეყანაში მართლაც იმყოფებოდა და იმპერატორ პავლეს 1797 წელს მათი რუსეთში გაგზავნაც მოუთხოვია.¹⁶

ჩვენი აზრით, რუსი სამხედრო დეზერტირების რიცხვი ამჯერადაც რამდენიმე ასეული უნდა ყოფილიყო, თუმცა, როგორც დარეჯან დედოფალი განმარტავდა: „გაქცეული საღდათები უფრო მრავალნი სხვას საბძანებელში წასულან“. თუ რამდენად გულწრფელი იყო დარეჯან დედოფალი თავის წე-

¹⁵ Gramoty i drugie istoričeskie dokumenty. Otnosâšiesâ do Gruzii. T. II. Vyp. II. Pod redakciei A. A. Cagareli. SPb. 1902, pp. 173-174 (Грамоты и другіе историческіе документы. Относящіеся до Грузіи. Т. II. Вып. II. Под редакціеи А. А. Цагарели. СПб. 1902, кк. 173-174).

¹⁶ Sak'art'velos sijveleni. t. III. Ek'vt'ime T'aqaišvilis redak'torobit'. tp'ilisi 1910, pp. 274-275 (საქართველოს სიძველენი. ტ. III. ექვთიმე თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფილისი 1910, გვ. 274-275).

რილში, ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება მსჯელობა.

როგორც ვხედავთ, რუსეთის არმიიდან რამდენიმე ასეული ჯარისკაცი ორ ეტაპად – 1770-1772 და 1796-1797 წლებში გაიქცა და მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი საცხოვრებლად საქართველოში დარჩა.

ცხადია, დეზერტირობა დიდი დანაშაული იყო და დაპატიმრების შემთხვევაში ისინი უმკაცრესად დაისჯებოდნენ. მიუხედავად მკაცრი სასჯელისა, რუსეთის არმიაში 25-წლიანი სამსახური, ამავე დროს მკაცრი და გაუსაძლისი პირობები რიგით ჯარისკაცებს შესაძლებლობის გამოჩენისთანავე გაქცევისაკენ უბიძგებდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ გაქცეულ ჯარისკაცებს თუ ადგილობრივი ხელისუფლება მფარველობას არ გაუწევდა, მათთვის რთული იქნებოდა უცხო ქვეყანაში მიმალვა და თავის დამკვიდრება. როგორც ფაქტობრივი მასალით დასტურდება, მათ, უმეტეს შემთხვევაში, მფარველობას ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II უწევდა და თავის სამსახურში აყენებდა. ამ ფაქტს არაერთი წყარო ადასტურებს. მაგალითად, პირველწყაროებზე დაყრდნობით, პ. ბუტკოვი აღნიშნავდა, რომ „საქართველოში რუსეთის არმიის ყოფნისას და მათი რიგებიდან გაქცეული დეზერტირებისგან მეფე ირაკლიმ ის სარგებლობა ნახა, რომ გამოძებნა საშუალება დაეარსებინა საველე არტილერია“.¹⁷ რუსი დეზერტირების ახლად შექმნილ საველე არტილერიაში მსახურება დასტურდება, როგორც ზემოთ მოხმობილი იესე ოსეს ძის თავგადასავლით, ასევე დოკუმენტური წყაროებით, რომლებიდანაც ვიგებთ, რომ არტილერიაში ხუროებად რუსები მსახურობდნენ.¹⁸ ცხადია, საარტილერიო შენაერთში, ხუროების გარდა, სხვა პროფესიის რუსი ხელოსნები და პროფესიონალი მსროლელებიც იყვნენ.

როგორც ჩვენთვის ცნობილია, ევროპული საველე არტილერიის შესაქმნელად ერეკლე II-მ დიდი ძალისხმევა გასწია. გარდა ფინანსებისა, საარტილერიო კორპუსის შექმნა მოითხოვდა სათანადო კადრებს. მეფე იწვევდა რუსეთში მყოფ შესაბამისი დარგის მცოდნე ქართველებს, სასწავლებლადაც გზავნიდა ადგილობრივ ახალგაზრდებს.¹⁹ ასეთ ვითარებაში რუსი დეზერტი-

¹⁷ P. Butkov. Materialy dlâ novoj istorii Kavkaza. čast pervaa, p. 287 (П. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа. част первая, гл. 287).

¹⁸ N. Berjenišvili. Masalebi sak'art'velos ekonomiuri istoriisat'vis. nacili III, p. 99 (ნ. ბერენიშვილი. მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის. ნაწილი III, გვ. 99).

¹⁹ See: A. T'abuašvili. Erekle meoris ekonomikuri konc'ep'ciebi da rep'ormebi k'veqnis mmar'tvelobis modernizac'iisat'vis. t'bilisi. 2010, pp. 146-158 (იხ.: ა. თაბუაშვილი. ერეკლე მეორის ეკონომიკური კონცეფციები და რეფორმები ქვეყნის მმართველობის

რების საქართველოში დარჩენა ქართლ-კახეთის მეფისათვის ძალზე ხელსაყრელი იყო.

ერეკლე II-ის შექმნილ საარტილერიო შენაერთში 500-მდე ჯარისკაცი მსახურობდა. მათი ნაწილი კი სწორედ რუსი დეზერტირებისაგან დაკომპლექტდა. ისინი, ისევე როგორც ადგილობრივი სამხედროები, ჯამაგირს იღებდნენ. სახელმწიფო მათ სურსათ-სანოვაგით, ტანისამოსითა და საცხოვრებელითაც უზრუნველყოფდა.²⁰

როგორც ჩანს, გაქცეული ჯარისკაცები რუსულ არმიას ქართულ ჯარში სამსახურს ამჯობინებდნენ. ერეკლე II-ისთვის კი ისინი ძვირფას კადრს წარმოადგენდნენ, რადგან, თუნდაც ისეთი დარგის სპეციალისტებიც კი, როგორებიც ხუროები იყვნენ და რომელთა მსგავსი ხელობის ხელოსნები თბილისსა და მთელ საქართველოში ბევრი მოიძებნებოდა, ფლობდნენ ადგილობრივებისათვის უცხო ტექნოლოგიებს. ამ შემთხვევაში საუბარია ზარბაზნის სადგამის, ანუ ეგრეთ წოდებული „ლაფეტის“ დამზადების ტექნოლოგიაზე, რომელიც არ იყო ჩვეულებრივი ხის კონსტრუქცია და დიდწილად ევროპული კალიბრის ზარბაზნების ეფექტიანობა სწორედ ამ კონსტრუქციაზე იყო დამოკიდებული. მსგავსი ტიპის ზარბაზნის დამიზნება „ლაფეტის“ დახრის გრადუსით იყო შესაძლებელი. ერეკლე II რუს დეზერტირებს სწორედ ზემოთ აღნიშნული გარემოებების გამო მფარველობდა.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, სავსებით ლოგიკურია იმდროინდელი რუსი მოხელეების ბრალდებები ერეკლე II-ის მიმართ, რომ ის მფარველობდა რუსეთის არმიიდან გაქცეულ ჯარისკაცებს. სწორედ მსგავს ბრალდებას უყენებდა კავკასიის ხაზის გენერალი გუდოვიჩი ქართლ-კახეთის მეფეს თავის 1797 წლის 15 სექტემბრის მოხსენებაში: „საქართველოში მყოფი რუსეთის არმიის რაზმების მეთაურს, პოდპოლკოვნიკ სპეშნევს გაეცენენ ჯარისკაცები, რომლებსაც მეფე ირაკლი თეიმურაზიჩი მფარველობს. უკვე 36 ჯარისკაცი უბოვნიათ მათთან. მე უკვე მივწერე თხოვნით აღარ მიეღო დეზერტირები, მაგრამ უშედეგოდ“.²¹

იგივე კონტექსტი იკითხება ზემოთ მოხმობილ დარეჯან დედოფლის

მოდერნიზაციისათვის. თბ. 2010, გვ. 146-158).

²⁰ A. T'abuašvili. Erekle meoris ekonomikuri konc'ep'ciebi da rep'ormebi k'veqnis mmart'velobis modernizac'iisat'vis, pp. 146-158 (ა. თაბუაშვილი. ერეკლე მეორის ეკონომიკური კონცეფციები და რეფორმები ქვეყნის მმართველობის მოდერნიზაციისათვის, გვ. 146-158).

²¹ Gramoty i drugie istoričeskie dokumenty. T. II. Vyp. II, pp. 173-174 (Грамоты и другие исторические документы. Т. II. Вып. II, гв. 173-174).

წერილში. დედოფალი ყველანაირი გზით ცდილობდა, გაქცეულ რუს ჯარისკაცებზე პასუხისმგებლობა დაეკისრებინა რუსეთის არმიის ოფიცრისათვის, ხოლო მათი გადაცემის ვალდებულება ქართულ სახელმწიფოს უპირობოდ არ ეტვირთა. დედოფალი აცხადებდა: „ბრწინვალევ გრაფო, მოწყალევ ხელმწიფევ! ქ. მათის იმპერატორების დიდებულების ჩვენის ყოვლად მოწყალის ხელმწიფის უკაზი რომ გამოგვეზავნა ჩვენს მეფესთან, რადგანც სნეულების გამო ამ ჟამად დიდად შეწუხებული იყო, ვერც წაკითხვა შეიძლო და ვერც პასუხის მოხსენება. და ამას წინათ თქვენგან მოსულის წიგნების პასუხიც ამ მიზეზით დარჩა მოურთმევლად, რომ იმ დროსაც სნეული იყო და ვეღარ შეიძლო წიგნზედ ხელის მოწერა, და ამისთვის მე მოვალეობით დიდად შეწუხებულმან გავბედე და მათის იმპერატორების დიდებულებას უმდაბლესად პასუხი მოვახსენე...“

პოდპოლკოვნიკის სპეშნეცს ვაბრალებთ, რომ თავის თავის სამართლებლად ჩვენთვის დაუდვია ბრალი. თუმცა არა გვნებავდა იმის მოქმედების გამოცხადება და მოთმინება ვინმარეთ, მაგრამ, რადგან ამისთანა მოუთმენელი მიზეზი მოგვცა, ყველა ჭეშმარიტებით დავწერეთ უფლის პოდპოლკოვნიკის სპეშნეცის მოქმედება და წერილით მოგვირთმევია.

თქვენ უთუოდ გაგონილი გექნებათ, რომ გაქცეული სალდათები უფრო მრავალნი სხვას საბძანებელში წასულან, იმითაც ეცოდინებოდით რომ ჩვენ არ შეგვეძლო იმათი შენახვა, და თუ რამდენიმე დარჩომილნი ამ სამეფოს სოფლებში (იყვნენ) დამალულნი, იმათს მოსაძებნელად და დასაჭერად კაცნი გავისტუმრეთ, ამ ჟამად მოიყვანეს, რომ ახლა მოგებარებათ და დანარჩომთაც მოველით და, რამდენისაც პოვნას შევიძლებთ, იმითაც საჩქაროდ გამოგვზავნით“.²²

როგორც ვხედავთ, XVIII საუკუნის II ნახევარში საქართველოში რამდენიმე ასეული რუსეთის არმიის დეზერტირი იმყოფებოდა. მათ სამეფო კარი მფარველობდა და საკუთარი ინტერესებისათვის, კერძოდ, სამხედრო პოტენციალის გასაძლიერებლად იყენებდა. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ქმედება აშკარად ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის იმპერიის ინტერესებს და ერეკლე II-ს საპირისპირო ნაბიჯებისაკენ მოუწოდებდნენ მაღალი რანგის რუსი მოხელეები თუ თავად იმპერატორი, ის საკუთარი ქვეყნის ინტერესებისთვის არ ერიდებოდა ქმედითი ნაბიჯების გადადგმას.

²² sak'art'velos sijveleni. t. III, pp. 274-275 (საქართველოს სიძველენი. ტ. III, გვ. 274-275).

Apolon Tabuashvili

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Tornike Maruashvili

Researcher, Georgia

DESERTERS OF THE RUSSIAN ARMY IN THE 18TH CENTURY GEORGIA

Summary

In the 18th century Georgia the Russian military corps was present in 1769-1772, 1783-1787 and 1796-1797. In 1770 soldiers of the Russian army were around 4000. As we know from the primary sources, the Russian soldiers frequently used to desert the army in this period. This was mainly caused by hardship and lack of discipline. During recalling the entire Russian corps from Georgia their remaining number was about 2000. Hence, as a result of military campaign the Russian corps lost almost 2000 soldiers. The part of those troops died in the battles, some others fall victim of various diseases, but large portion of troops simply deserted the army. The most of renegade soldiers remained in Georgia while few others could left Georgia and went to neighboring countries.

New wave of the Russian deserters appeared in 1796-1797. Document materials demonstrate that the soldiers are deserting the Russian army in East Georgia. At that time several hundred militaries deserted the Russian corps.

Erekle II king of Kartli and Kakheti helped and sheltered the renegade Russian soldiers. This was caused by following reason: as we know, in the 70s of 18th century field artillery was established in Georgia. Erekle II made a lot of efforts to create that artillery in Georgia. Artillery corps needed not only funds, but qualified artilleryman as well. King invited the Georgians from Russia and even sent some young Georgians to Russian Empire to study artillery. But the lack of qualified personnel was obvious. The Russian deserters were used to solve that problem.

Documents confirm that the Russian deserters served in artillery corps of the Georgian army and similar to local militaries they also had salaries. The

Georgian government had obligation to satisfy them with commodities, clothes and living spaces.

Erekle's measures were against the interests of the Russian Empire, hence the Russian officials and even Emperor requested from Erekle to cease protection of the Russian deserters and they demanded to send those people back in Russia. Despite that Erekle always acted in accordance with his interests and ignored these demands.